

Egy 100 éves gyógyszerárjegyzék: a korabeli gyógyszerészet tükré

Bayer Antal budapesti gyógyszerárjegyzékének 1912-ben megjelent 120 oldalas árjegyzéke betekintést enged abba, hogy 100 évvel ezelőtt: **1.** milyen készítményeket állítottak elő nagy tételekben a magyar gyógyszerárjegyzékek, **2.** hogyan jelentek meg a gyógyszer-különlegességek (a „specialitások”), **3.** milyen készítményeket gyártott a kialakulóban levő gyógyszeripar és **4.** milyen volt a korabeli gyógyszerárjegyzékek áru kínálata.

Magyarországon 1950-ben államosították a gyógyszerárjegyzékeket. A szakszerűtlenül és kegyetlenül végrehajtott államosítás során százával törték össze a gyönyörű állványedényeket és semmisítették meg a „feleslegessé vált” könyveket, iratokat és dokumentumokat. Ezért szerencsés véletlennek tekinthető, hogy családi gyógyszerárjegyzékünkben sikerült kimentenem 3 régi árjegyzéket: az elsőt 1900-ban nyomtatták, a másodikon nincs dátum, a harmadikat pedig kerekén 100 évvel ezelőtt, 1912-ben adta ki nagyapám. Mielőtt erre a kiadványra rátérnénk, célszerű röviden bemutatni a gyógyszerárjegyzéket és annak tulajdonosát, hiszen e nélkül nem lenne teljes a kép.

A gyógyszerárjegyzék

A budapesti VI. kerületi Andrásy út (eredetileg: Sugár út) 84. szám alatti gyógyszerárjegyzéket **Schwarzmayr János** alapította 1881-ben, tőle **Bayer Antal** vette meg 1888-ban. A gyógyszerárjegyzék eredeti neve Vörös kereszt volt, később ezt Kereszt, majd Magyar kereszt gyógyszerárjegyzékre módosították. Bayer Antal a gyógyszerárjegyzéket korszerűsítette, megkezdte gyógyszer-különlegességek előállítását, a gyógyszerárjegyzékben tapasztalatait és parfümériát létesített.

Herrn Ph. Mr. Anton Bayer

in alter treuer Freundschaft gewidmet

vom Herausgeber
Anton Bayer
1915.

Bayer Antal (a bécsi Pharmazeutische Post címlapja, 1915)

Bayer Antal széleskörű közéleti tevékenységéből néhány kiemelt adat: a Magyarországi Gyógyszerész-Egyesület elnöke (1905 és 1918 között), az Országos Közegészségügyi Tanács tagja, a Magyar Vöröskereszt központi igazgatóságának tagja és Budapest VI. kerületi szervezetének elnöke, a Nemzetközi Gyógyszerészi Szövetség (Fédération Internationale Pharmaceutique – FIP), a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság és a Magyar Turista Egyesület alapító tagja, az Allgemeine Österreichische Apotheker-Verein tiszteletbeli tagja, a Wiener Pharmazeutische-Gesellschaft levelező tagja. Kitérítései közül a legmagasabbak: a Signum Laudis, a Vöröskereszt érdemrend és a kormányfőtanácsosi cím.

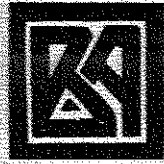
Az árjegyzék

A 120 oldal terjedelmű árjegyzék magyar és német szöveget is tartalmaz. A két nyelv használatát az erre indokoltá, hogy Bayer Antalnak nemcsak személyét, hanem készítményeit is jól ismerték Ausztriában, ahol a Stephansdommal szemben található bécsi Feld Apotheke látta el a képviselői feladatokat.

A gyógyszerárjegyzék tulajdonosa: Bayer Antal

Bayer Antal 1860-ban Egerben (Heves megyében) született, középiskoláit Pilsenben végezte és bátyja, **Bayer Arnold** példáját követve választotta a gyógyszerészi hivatást. Prágában volt gyakornok, ezt követően a bécsi egyetemen tanult és szerzett gyógyszerész oklevelet 1884-ben. Bécsben több gyógyszerárjegyzékben dolgozott, majd Budapesten, bátyja, **Bayer Arnold**, Üllői úti Angyal gyógyszerárjegyzékének volt a munkatársa 1888-ig, amikor az Andrásyúti gyógyszerárjegyzéket megvette. (A gyógyszerárjegyzék később fiának, *ifj. dr. Bayer Antalnak* engedte át, de a gyógyszerárjegyzékbe még 80 éves korában is mindennap bejárt.)

ÁRJEGYZÉK

1912

BAYER ANTAL
BUDAPEST, VI., ANDRÁSSY-ÚT 84.

Az 1912. évi árjegyzék külső és belső címlapja
(a budapesti millenniumi és a párizsi világkiállítás kitüntetéseiért díszítve)

Az erődéves országos kiállítás a kiállítási éremmel kitüntetve Auf der Millenniumsausstellung prämiert mit der Ausstellungsmedaille		Főhercegi udvari szállító	Az 1900. évi párizsi világkiállítás kitüntetve Prämiert auf der Pariser Weltausstellung 1900		
POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI SZÁMLA: 8770		CLEARING-FORGALOM			
BAYER ANTAL					
KERESZT GYÓGYSZERTÁRA					
BUDAPEST, VI. KER., ANDRÁSSY-ÚT 84					
VILLAMOS ÜZEM ELEKTRISCHER BETRIEB					
TELEFON 25-85 INTERURBAN					
POSTSPARKASSEN-KONTO: Nr. 8770		CLEARINGVERKEHR			
ANTON BAYER					
KREUZ APOTHEKE					
PFLASTERFABRIK		PARFUMERIE			

Dr. Bayer István / Egy 100 éves gyógyszerárjegyzék: A korabeli gyógyszerészet titkai

BAYER-FELE MAGYAR TURISTA-TAPASZ

Tyukszem, borkeményedés ellen.

VÖRÖS KERESZT GYÓGYSZERTÁR, ROTHE KREUZ APOTHEKE
Budapest, VI., Andrassy út 84.

Das beste gegen Hühneraugen
ist das

TURISTEN PFLASTER BAYER

Turistatapasz

Bayer Antal gyógyszerárának a tapaszüzemében gyártott készítményi közül a Turistatapasz lett a legnépszerűbb (nemcsak Magyarországon, hanem Ausztriában is).

Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy az árjegyzék részletes ismertetésének a mellőzésével és a minél általánosabb érvényű következtetések levonására alkalmas tények segítségével mutassuk be a korabeli gyógyszerárak kínálatának a szerkezetét.

A kiadvány első 80 oldala Bayer Antal saját készítményeinek, ezt követő 40 oldala pedig a gyógyszerárakkal kapcsolatot tartó bel- és külföldi cégek készítményeinek az árjegyzéke.

A gyógyszerár „saját” készítményei

A gyógyszerár készítményeit célszerű 4 csoportba sorolni: a) gyógyszerek, b) illatszerek, c) kozmetikumok és d) eszközök és készülékek.

A gyógyszerárban előállított gyógyszerek

Bayer Antal gyógyszerárában tapaszüzemet létesített, melyben 130-féle tapaszt állított elő. Az egyszerű ragtapaszok mellett a legkülönbözőbb hatóanyagokat tartalmazó – az árjegyzékben 20 oldalon ismertetett – tapaszokat részben a gyógyszerár gyógyszer-különlegességeként forgalmazta vagy kórházaknak, rendelőintézeteknek, szanatóriumoknak, vagy – megrendelésre – akár a megrendelő gyógyszerár címkéjével kiserelve szállította.²

Az árjegyzékben a III. Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos erőshatású tinktúrák közül 17 szerepel (100g-os és 1 kg-os mennyiségben).

A „dörzsölőgépen” (németül: Salben-Maschine) készített kenőcsök sorozata kiszerveletten vagy kilogrammos tételekben állt a megrendelő rendelkezésére.

Az árjegyzékben „különfélék” címszó alatt az elixírek, kúpok, pasztillák, pilulák, porok, szirupok, tabletták és más gyógyszerformák sokasága található. Érdekességként meg lehet említeni, hogy a – egyenként sztanioalba csomagolt – „bobcsemegének” nevezett „phenolphthaleincsokoládét” 100 darabos tételben, a Magyarországi Gyógyszerész Egylet által ellenőrzött „elsőrendű teakeverékeket” pedig kézi eladásra szánt kisebb csomagolásban ajánlotta az árjegyzék.

Bayer Antal „saját különlegességeim” (németül: eigene Spezialitäten) címszó alatt elsősorban gyógyszer-különlegességeit ismerteti. A sorozatban a gyógyszertár egyik leg-sikeresebb készítménye, a *Contratussin* áll az első helyen,

amit nemcsak azért érdemes kiemelni, mert elixír, pasztilla és cukorka formájában is népszerűvé vált, hanem *Elixirium Thymi compositum* néven a Magyar Gyógyszerkönyvbe is felvételre került.

Bayer Antal számos gyógyszer-különlegessége közül a *Contratussin* népszerűségével elsősorban a *Bayerlax* hashajtó, az égési sebek ellen használt *Ardol* kenőcs és a *Baby-krém* – a következő évtizedek során is – vetekedhetek, de a *Syrupus ferri albuminati* Bayer korabeli népszerűségét egyértelműen bizonyítja, hogy ennek a szirupnak – arzént, bromidot, foszfort és nátrium kakodilátot különböző mennyiségben tartalmazó – változatai is szerepelnek az árjegyzékben.

Az árjegyzékben a gyógyszer-különlegességek között feltüntetett *Menthol sósborszesz*, valamint szájvíz, mosdópor, fogpor és fogpép formájában forgalmazott *Hydrogenolugyancsak* népszerű készítmények voltak.

A gyógyszertárban előállított illatszerek

Az árjegyzék „Parfumerie Bayer” címszó alatt 10 oldalon sorolja fel azoknak az illatszereknek a neveit és árait, melyekről Bayer Antal a következőket írta:

„Az általam előállított virágillatú illatszerek a Rivierából beszerzett pomádéból lesznek laboratóriumomban extrahálva és a

Österreichische Ärzte-Zeitung

Redigiert von
Dr. Heinrich Koller.

Redaktion und Administration
IX. Nussdorferstrasse 4.

Centralorgan für praktische Ärzte u. die Interessen des ärztl. Standes.

Separatabdruck aus Nr. 22, III. Jahrgang, 1906.

Contratussin „Bayer“ bei Pertussis und Erkrankungen der Atmungsorgane.

Von Dr. A. Friedmann, prakt. Arzt in Wien.

Der Thymian steht in der Volksmedizin schon seit sehr langer Zeit in dem Rufe eines krampfstillenden Mittels und wurde in Teeform schon sehr frühzeitig verwendet. Dieses Mittels hat sich nun die neueste Pharmakochemie bemächtigt und aus dem sonst mit unangenehmen, brennendem Geschmack versehenen Extrakt ein solches Präparat hergestellt, das diese unangenehmen Eigenschaften des einfachen Extraktes nur in sehr gemildertem Maße oder gar nicht enthält und zu einem angenehm zu nehmenden Mittel umgestaltet wurde.

Ein solches neueres Thymianextrakt stellt auch das von A. Bayer in Budapest hergestellte *Contratussin* dar, welches noch außerdem eine Kombination mit Bromnatrium ist und durch diese Beimengung noch wirksamer gemacht werden soll.

Das *Contratussin* stellt eine sirupähnliche Flüssigkeit dar, welche nebst 20%igen dialysierten Thymianextraktes noch 1% Bromnatrium enthält. Das Präparat schmeckt angenehm und wird sowohl von Kindern als auch von Erwachsenen gerne und ohne Widerstreben genommen.

Meine Versuche mit *Contratussin* erstreckten sich auf 14 Fälle, von denen sechs Kinder mit leichteren und schweren Fällen von Pertussis, zwei Kinder mit akuten Bronchitiden, sechs

Contratussin közlemény az osztrák orvosi folyóiratban

Karlovsky-féle érlelési eljárás szerint azonnal érleltetve, mely eljárás által a kedvelt angol és francia illatszerekhez teljesen azonos minőségűek. Valamint: „Az extrahálás és érleltetés fokozata szerint háromféle minőségben hozom forgalomba: 1. érlelt virágkivonat, 2. érlelt töményített, 3. érlelt virágkivonatú essenciák.”

Az árjegyzékben az illatszereket a kölni vizek, majd a permetezhető szobailatok követik, melyekhez permetező készülékeket is ajánl a gyógyszertár.

A gyógyszertárban előállított, illetve ott beszerezhető kozmetikumok

A kozmetikumok között az árjegyzék 10 oldalon sorolja fel az arcporokat (púdereket), arc- és kézpolási szereket, hajápolási szereket, hajvizeket és fejmosókat, szappanokat, tyúkszem- és bütyökgyűrűket, szájvizeket és fogporokat. Ezek mellett szerepelnek még bajuszpedrők, bajuszktők, fogkefék, „manicure” készletek („mindenféle kivitelben”), óvszerek, sőt hűsvéti tojásfestékek és hűsvéti fecskendőcikk is.

A gyógyszertárban beszerezhető eszközök és készülékek

Az árjegyzék a következő „eszközöket és készülékeket” tartalmazza: gumiujjak, cseppentőüvegek, irrigátorkészletek, kankó-

A legközelebbi gyermekápoló - szerek
 A BAYER **BABY** crème
 szappan
 hintőpor

Dr. Bayer István / Egy 100 éves gyógyszerárjegyzék: A korabeli gyógyszerészet tükré

fecskendők, hőmérők, ezüst-nitrátot tartalmazó „pokolkövek” (németül: Hölleinstenstift), szemcsetek, szemcseppentők, tej-szívók és szopókák.

Bayer Antal gyógyszerárjegyzékével kapcsolatban álló cégek készítményei

A 100 évvel ezelőtti gyógyszerárjegyzék szerepkörének és áru kínálatának áttekintését nem könnyítené, hanem inkább nehezítené azoknak a bel- és külföldi cégeknek a felsorolása, melyeknek gyógyszereit, kozmetikumait, tápszereit és egyéb készítményeit az árjegyzék tartalmazza. Ehelyett csupán a gyógyszer-különlegességek forgalmazásával kapcsolatos néhány lényeges adatot emelek ki.

Az árjegyzék 12 oldalon sorolja fel a londoni Burroughs Wellcome & Co. által gyártott 190-féle tablettát, melyeknek Bayer Antal gyógyszerárjegyzékére volt a magyarországi főraktára.

1912-ben Magyarországon 3 gyógyszergyár működött: Richter Gedeon 1908-ban már nem a Sas gyógyszerárjegyzék laboratóriumában, hanem kőbányai gyárában állította elő termékeit, az 1912. évi árjegyzékben még Dr. Kereszty, Dr. Wolf és Társa néven szereplő gyár ebben az évben költözött Angyalföldről Újpestre, ahol a következő évben (1913-ban) vette fel a *Chinoïn* nevet. Egger Leó és Izidor 1911-ben alapították gyógyszerárjegyzéküket. Az árjegyzék említést tesz mindhárom gyár gyógyszer-különle-

gességeiről: a Richter-gyár – sikeres organoterápiás készítményei (pl. a *Tonogen*) mellett – már gyártotta a *Hyperolt* és a *Kalmopyrint*, a *Chinoïn* elsősorban hatóanyagokat állított elő, de az árjegyzékben gyógyszer-különlegességei (pl. acetilszalicilsav- és yohimbin-tabletták, valamint digitoxin-cseppek) is szerepelnek. Az árjegyzék 2 oldalon sorolja fel azokat a „Dr. Egger-féle gelatin-capsula készítményeket”, amelyek – az enterosolvens draszték feltalálása előtt – a bélben oldódó gyógyszerek csoportját jelentették.

A gyógyszer-különlegességeket előállító gyógyszerárjegyzék közül az árjegyzékben csak néhány szerepel (*Dr. Deér Emil*, *Szöllösi Sándor* és *Zoltán Béla* készítményei voltak a legismertebbek).

Az árjegyzékben az injekciós készítményeket csaknem kizárólag a *Zebegényi Lajos* budapesti gyógyszerárjegyzékében előállított „Steril subcutaninjekció folyadékok” képviselik, melyek még nem azonosak azokkal az atropint, glükózt, morfint, nátrium-kloridot és sok más hatóanyagot tartalmazó, ampullában forgalomba hozott „kommersz injekciókkal”, melyeket ma már „generikumnak” neveznek, és amelyeknek sorozatgyártását Magyarországon elsőként *Bayer Antal* kezdte meg, alig néhány évvel az árjegyzék megjelenése után.

Mit mutat be az árjegyzék?

Az árjegyzék több szempontból is a korabeli gyógyszerészet tükrépe.

1. Az árjegyzék tükrözi azt, hogy a gyógyszerkincsben bekövetkezett forradalmi változások és új gyógyszerformák felfedezése következtében a gyógyszerárjegyzékben előállított „klasszikus” galenikumok, magisztrális és kézi eladási termékek mellett hogyan jelentek meg a gyógyszer-különlegességek, a „specialitások”.
2. Az árjegyzék tükrözi azt, hogy *Bayer Antal* és más magyar gyógyszerárjegyzék-tulajdonosok hogyan kísérelték meg a gyógyszer-különlegességeket a társadalom és a gyógyszerészet szolgálatába állítani. Erre a legjobb példa az, hogy az árjegyzékben a gyógyszer-különlegességek előállítói között több a gyógyszerárjegyzék, mint a gyógyszergyár. (A korabeli adatok szerint Magyarországon 3 gyár és 103 gyógyszerárjegyzék állított elő ilyen készítményeket.)
3. Az árjegyzék tükrözi a magyar gyógyszeripar első éveit, a kialakulás kezdetét.
4. Az árjegyzék tükrözi azt, hogy ekkor még a gyógyszerárjegyzék egyaránt foglalkoztak gyógyszergyártással, nagy- és kiskereskedelemmel.
5. Az árjegyzék tükrözi azt is, hogy hogyan keveredett a gyógyszerárjegyzékben a „gyógyszerpaletta” a kozmetikumokkal, illatszerrel, tápszerekkel és egyéb termékekkel. ♦

Jegyzetek

¹ A pilseni iskolaévek és a prágai gyakorlatok magyarzata az, hogy Bayer Antal nagyszülei Dobóiban éltek (édesapja onnan költözött Kassára, majd a Heves megyei Égerbe).

² Néhány év múlva – az I. világháború kitörése után – Bayer Antal tapasztalatait nagy tételben szállította a honvédségnek, és ugyancsak nagy tételben adományozott a Magyar és a Bolgár Vöröskeresztnek, sőt a Török Vöröskeresztnek is.